

(Етюд з сільського життя)

Перша половина липня, саме жнива. Літня ніч хоч і коротка, але минула ніч трапилася така душна і якась така журлива, що я і очей не зводив. Недовідоме сумне передчуття розганяло сон. Я встав з ліжка, одягся і рушив з двору селом до річки на кручу.

Було вельми рано, все ще спало і спало тим міцним сном, що звичайно перед світом обгортає усе живе. Небо, земля, дерева, трава, уся рослина, уся животина, усі люде на селі спали. Навкруги стояла мертва тиша; навіть на осиці, що росте біля брами мого двору, листя було нерухоме, не тремтіло; знати, що і повітря спало... Навіть собаки ніде не гавкали, жаби на лузі біля болота не "кумкали", мовчали, мабуть, з утоми і вони спали.

Я вийшов на шпиль кручі, що стрімкою стіною стоїть на самому березі Десни.. Вода в річці стояла нерухомим сизим дзеркалом, наче течія спинилася, вода застила. Річка спала, доки не збудить її червоно-золотий промінь ранкового сонця.

На тім боці Десни прослалася безкраїм срібно-білим килимом широка просторінь гречок, що тільки саме починали розповнюватися цвітом, а цвіт, перемішавшись з свіжою росою ранковою, напоїв навкруги повітря медяними пахощами... Скошене та ще незгребане на лузі сіно лежало тучними покосами, і до гострих пахощів гречок примішувався свіжий, не менш різкий дух материнки, ромену та чобрику.

Заким я дивився навкруги та думками рівняв величавість, і багатство природи до тих убогих халупчин, з солом'яними, трухлими покрівлями, з чорними дерев'яними димарями, до халупчин, в яких спали тепер придавлені темнотою і малопродуктивною, хоч і непомірно тяжкою працею, "царі" природи,— густа блакить на східній стороні сонця почала рідшати, яснішати; на крайнебі, буцім би з-під землі, почала виходити

біла смуга; зірки десь ховалися, зникали, а смуга та все ширшала, потрошечки набиралася ясно-рожевого кольору...

Зоря ранкова занялася, розгорілася; навкруги почало розвиднюватися... Луг і покоси посивіли, по них блищать-миготять іскри самоцвітів...

Тихою течією дмухнув свіжий вітерець ранішній, шелеснув незримими крилами по воді, по траві, по листві і почав будити річку, кущі, дерева, птаство, худобу і людей. Річку поняв легенький, рідкий туман; в сизій воді через туман відбиваються смугами, мінячись, кольори ранкового неба: блідо-рожевий, жовто-золотистий, ясно-зеленкуватий, блакитний.

Тишу зрушив голос корови, мабуть, зголоднілої за ніч; мабуть, її надило, тягло від порожніх ясел швидше на стерню, скроплону росою, і вона поспішала розбудити свого сонного господаря. Далі: десь гавкнув собака густим басом; до нього з болота, ще товщим голосом, обізвався бугай... За кілька хвилин в гайку защебетало птаство свій "добрий день". Іволга пильнувала своїм голосом покрити хор дрібного птаства, але дзвінкий її голос покривав голос іншого хору: на селі ревів товар, іржали коні, мекали вівці, рохкали свині, гегетали гуси, над колодязями скрипіли журавлі. Почався день, минув спочин, прийшла праця і загадала людям роботу.

Я з свого горбка бачу по дворах ранкову метушню: скрізь поять худобу, прочиняють ворота, старіші мажуть вози, підлітки женуть гулящий товар до череди, пастух сурмить серед майдану, підпасачі хвиськають пугами, товар підтюпцем рушає до майдану, отари йдуть повагом і здійсмають страшенно густу куряву.

З декотрих виїздять порожні вози: де пара волів, де бовкун, де парокінь, а більш за все однокінь. На возах рублі, вірьовки, граблі, вила; знати, що люде їдуть до копи.

Деінде з димарів показався дим: по тих димарях без помилки можна вгадати заможніших селян, у яких є з чого, кому і від кого обід зварити і хліба напекти. Димар в жнива у нас на селі найпевніший покажчик і злиднів і достатків: де не димить, там повна піч злиднів; не дадуть вони ні дров у печі підпалити, ні горшка в піч засунути...

Ген червоно-гарячим колесом сонце викотилося з-під землі і скривавило і Десну, і лозу, і луг, і гречки... Шпарко котиться воно по небі, немов поспішає швидше висушити росу на покосах, бо бачить, що гурток дівчат, зазброєних граблями, рушає на "обчеський" луг, і воно — сонечко ясне — хоче посприяти гуртовій гребовиці...

Вже сонечко вище дзвіниці, а он у тому дворі, що на пригорку проти церкви, і досі непомітно жодного руху, кого-будь живого. З кривобокої халупчини досі двері не відчинялися. Але ж та халупчина не пуста: там живе німа Наталка. Вона на самого Полупетра повдовіла: чоловік її Захар Химченко пішов був у ліс шукати телицю, що з вечора не вернулася з череди. У них тільки й свічі й воску було — одна-єдина ота телиця, більш нічогісінько. Захар побрався з Наталкою — сиротою-безбатченком — позаторік. Наталка, хоч і німа, так зате вродлива, наче квіточка, а Захарко був горбатий. Наймитували вони у одного хазяїна, покохалися та й побралися. На весіллі хазяйка їх подарувала їм телятко, а з того теляти і виросла телиця — єдина надія Захара і Наталки. Телицю Захар знайшов у кущах і пригнав додому, але в лісі напала на нього і покусала скажена собака... Водила його Наталка до ворожки, ворожка сколювала йому "щеньят" на язиці. Не допомгло. А заким староста зібрався повезти Захара до міста, до лікаря, скаженина взяла своє... Мусили Захара зв'язати і закинути * комору на ніч, щоб ранком вирядити до міста. Не діждався Захар того ранку: зв'язаний, самотою, в темній коморі, без сповіді і без причастя віддав він богові душу.

Ні за що було у Наталки труну зробити, ні за що похорону справити, нічим за подзвіння заплатити. Мусила позбутися телиці, продавши її тому ж хазяїну, що подарував телятком... Разом оплакала Наталка і чоловіка, і телицю... Разом поховала в одну труну і чоловіка, і надію...

Мовчки йшла Наталка за труною, мовчки дивилася, як засипали яму, мовчки вернулася до господи: ніхто на очах у неї не помітив ніже єдиної сльозини. Молодиця — наче деревина, наче смерть чоловіка ні на крихту не вразила її, наче вдовине життя було про неї байдуже.

Проходячи часом після смерті Химченка повз його ха— > лупчику, я кожен раз бачив Наталку; кожен раз однаковісінько сиділа вона на сінешньому порозі і не зводила очей з маленького хлівця — єдиної на Захаровій селитьбі надвірної будівлі... В тому хлівці виростала ота телиця. Кілька день назад раз тільки, проходячи під ту саме годину, коли череда верталася на село, я бачив Наталку не на порозі, а біля воріт; зажурена, стояла вона і дивилася пна череду. Аж ось показалася сіра телиця, така гарна, сита, шерсть але вилискується; вона повернула до Наталчийого двору і мекнула. Наталка прожогом кинулася до неї, обвила своїми руками її шию і почала цілувати її морду. Поцілунки сипалися один по одному. Теличка стояла неначе вкопана. Нарешті Наталка вийняла з-за пазухи невеличку, посилану сіллю скибку хліба і дала її теличці, а сама знов цілувала теличчину шию...

— Годі панькатися! Не задержуй чужої скотини! — гукнув пастух до Наталки.— Не твоя, так нічого й займати... Пусту її!

Наталка вислобонила з своїх обіймів теличчину шию, повела рукавом по очах, глянула услід теличці і сіла на порозі.

Позавчора я вже не бачив Наталки на' порозі, увечері случаем довідався, що вона пішла жати. У Захара був присівок жита кіп на чотири. Учора ж увечері я знов бачив, що Наталка стояла біля воріт і визирала череду. Тим-то отеє сьогодні і чудно мені було, що Наталка не виходила з хати ні на сінешній свій поріг, ні в поле жати.

Сонечко починало вже припікати, підходила південна задуха гарячого літнього дня.

Я ще раз глянув на жита, на луг: на полі виростали вози, навантажені золотими снопами; на лузі лежали валки сіна; біля лугу чотири косарі клали горами покоси густого, буйного вівса.

Я повернувся, щоб рушати до господи. Очі мої впали на Захарову халупчину. Бачу, з дверей вийшла Наталка, в дірявій юпчині, підперезана перевеслом, за перевеслом серп.

"Знати, на роботу йде",— подумав я і пішов собі.

Ледві спустився я на шлях, як раптом почувся від майдану якийсь несамопитий крик дітей. Я кинувся швидше на той крик і за хвилинку, дві виразно чув: "Рятуйте! Рятуйте, хто в бога вірує!"

Біля громадського колодязя стояв невеликий гурток дітей 8—10 літ. Дітвора страшенно голосила. Першою думкою було у мене: чи не впало котре з дітей у колодязь.

— Чого ви, діти голосите? — спитав я.

— Німа Наталка отее зараз кинулася в колодязь!

Така відповідь, наче громовина та, вразила мене. Я нагнувся над цямриною, глянув у колодець — нічого не видно, тільки вода блищить...

Почали люде збігатися, але все саме жіноцтво. Прибіг пономар.

— Треба,— каже,— вірьовки, треба когось спустити в колодязь, але кого? З чоловіків — ледві чи є хто в селі.⁴ Побіжу до старости: а як ще й його нема — хто його зиа, що й діяти; доведеться ждати, доки не приїде хто з чоловіків з копами.

Пономар побіг.

Жіноцтво стояло, хрестилося, дивувалося, розводило руками, зітхало, жалкувало та розпитувало дітей: як Наталка кинулася в колодязь?

— Так, кинулась, та й годі. Ми бачили,, як вона йшла в поле і серп у неї за поясом... Прийшла до колодязя, трошки постояла, потім перегнулася та сторч головою і полетіла в колодязь...

Минуло більше двох годин, заким посходилися чоловіки й витягли з колодязя Наталку.

Не було ні найменшої надії вернути життя утоплениці, а проте староста звелів прикотити порожню бочку. Доки ходили по бочку, Наталку терли, давили під грудьми, лоскотали, пекли кропивою-джигушкою... Даремна праця!

Тим часом, коли одні поралися коло мертвої, між іншими йшла розмова про те, що спричинилося такому лиху?

— Я вже кілька день помічаю,— говорила найближча сусідка Наталчина,— що вона наче не при собі. То була молодиця, як молодиця, тільки що німа, так через те трохи й сердита, інколи аж люта; а то як поліг Захарко, так зовсім не та стала: тиха та спокійна така, наче деревина та,— і від роботи зовсім відбилася, навіть їсти собі не хоче зварити, з ранку до вечора на порозі сидить, згорнувши руки.

— За чоловіком занудилася...— вставила своє слово пономариха.

— Що за чоловіком, а що й за телицею; за телицею, може, чи не більше ще. Я щодня — чи корівку в череду жену вранці, чи увечері вийду проти череди, то й бачу, як Наталка стоїть під ворітьми та дожидає ту телицю... А телиця та, щоб ви знали, розумна душа: аби порівнялася з Наталкою — так і поверне до неї, морду простягне, а Наталка її поцілує і хліба дасть.

— Чудне діло, а все від бога! — каже пономариха.

— Та вже ж не від кого, як не від нього; а більш того, що від бідності...

— 3 розкошів людина на себе рук не наложить,— мугикнув собі в вуса староста.

— Як же тепер з її присівком буде? — спитала якась молодиця.— Учора ми з нею попліч жали: три копи вже стояло, а ще не дожала...

— Не дожала?

— Ні! На одну постать, та не дожала...

— От чудна людина! — озвалася пономариха.— Хоча б була постаті дожала...

— Годі качать! Несіть тіло в хату! — озвався староста.— Еге! "Хоча б, мовляла, постаті була дожала..." Наробила бешкету! Чвалай тепер до волості та неси звістку, що німа Наталка втопилася і... постаті не дожала...

28 липня 1898